

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Academic Article

Dharma Discussion: The Dynamics of Buddhist Transmission in the 21st Century

ธรรมสาภิฉฉา: พลวัตแห่งการสืบทอดพุทธธรรมในศตวรรษที่ 21

Phrakhu Kittisutakun^{1*}, Phra Anan Adnandho², Phra Chanamet Tejadharo³,
& Phra Thanathada Rattanapunyo⁴

พระครูกิตติสุตคุณ^{1*}, พระอนันต์ อภินนโท², พระชนาเมธ เตชธโร³, & พระธนาธดา รตนปญโญ⁴

ARTICLE INFO

Name of Author &
Corresponding Author: *

1. Phrakhu kittisutakun*

พระครูกิตติสุตคุณ

Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Nakhon Ratchasima Campus,
Thailand.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัย
เขตนครราชสีมา

Email: prateep64ke@gmail.com

2. Phra Anan Adnandho

พระอนันต์ อภินนโท

Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Nakhon Ratchasima Campus,
Thailand.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัย
เขตนครราชสีมา

Email: anan_adnan@gmail.com

3. Phra Chanamet Tejadharo

พระชนาเมธ เตชธโร

Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Nakhon Ratchasima Campus,
Thailand.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัย
เขตนครราชสีมา

Email: chanamet_123@gmail.com

4. Phra Thanathada Rattanapunyo

พระธนาธดา รตนปญโญ

Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Nakhon Ratchasima Campus,
Thailand.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัย
เขตนครราชสีมา

Email: thanathada_123@gmail.com

คำสำคัญ:

ธรรมสาภิฉฉา, พระพุทธศาสนาเถรวาท, ศตวรรษที่
21, ปญญา

ABSTRACT

Dharma Sakaccha, meaning dialogue and exchange of ideas about Dharma, is not only a fundamental method of communication in Theravada Buddhism, but also a crucial dynamic mechanism for preserving and transmitting Buddhist teachings and cultivating holistic wisdom. This academic work aims to explore the dynamics of Dharma Sakaccha based on evidence in the Tripitaka scriptures and commentaries, and its application in the social context of the 21st century. Theravada Buddhism faces significant challenges and opportunities amidst globalization and rapid technological advancements. The transmission of Buddhist teachings and the development of wisdom therefore rely on Dharma Sakaccha, or critical dialogue on Dharma, to ensure that Buddhism remains a beacon for global society. Thus, Dharma Sakaccha plays a role as both a tool for knowledge transmission and a participatory process for developing wisdom through questioning, rational analysis, and collaborative problem-solving, leading to wisdom. This facilitates the realization of Dharma as Santitthiko (something that can be seen for oneself) and serves as a vital tool for compiling Buddhist scriptures, ensuring the continued transmission of Buddhism to the present day. Furthermore, Dhamma discussions have been effectively applied to student learning in schools, emphasizing a student-centered approach.

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai Journal Citation Index Centre

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Keywords:

Dhamma Discussions, Theravada Buddhism, 21st Century, Wisdom

Article history:

Received: 19/01/2026

Revised: 20/02/2026

Accepted: 10/03/2026

Available online: 21/04/2026

How to Cite:Phrakukittisutakun, et al. (2026). Dharma Discussion: The Dynamics of Buddhist Transmission in the 21st Century. *Journal of Dhamma for Life*, 32(3), 153-165.**บทคัดย่อ**

ธรรมสากัจฉา หมายถึง การสนทนาแลกเปลี่ยนเรื่องธรรมะ ไม่เพียงเป็นวิธีการสื่อสารพื้นฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาท หากแต่เป็นกลไกพลวัตสำคัญ ในการรักษาสืบทอดพุทธธรรม และบ่มเพาะภูมิปัญญาแบบองค์รวม งานวิชาการชิ้นนี้มุ่งสำรวจพลวัตของธรรมสากัจฉาตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคม ในศตวรรษที่ 21 พระพุทธศาสนาเถรวาทกำลังเผชิญกับความท้าทายและโอกาสครั้งสำคัญ ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด การสืบทอดพุทธธรรมและการพัฒนาภูมิปัญญาจึงต้องอาศัย ธรรมสากัจฉา หรือการสนทนาธรรมอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อนำพาพระพุทธศาสนาให้ยังคงเป็นประทีปส่องสว่างแก่สังคมโลก ฉะนั้นธรรมสากัจฉามีบทบาทเป็นทั้งเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ และ กระบวนการพัฒนาปัญญาแบบมีส่วนร่วม ผ่านการตั้งคำถาม การวิเคราะห์ด้วยเหตุผล และการขบคิดปัญหาร่วม จนเกิดปัญญา ซึ่งเอื้อต่อการทำให้ธรรมะเป็น สันติภูมิ (เห็นได้ด้วยตนเอง) และเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำสังคายนา ส่งผลทำให้พระพุทธศาสนายังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ธรรมสากัจฉายังได้นำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ของนักเรียนในโรงเรียนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทนำ

ธรรมสากัจฉา อ่านว่า ทำ-มะ-สา-กัจ-ฉา ประกอบด้วยคำว่า ธรรม มาจากบาลีว่า ธมม แปลตามศัพท์ว่า สภาพที่ทรงไว้ + สากัจฉา มาจากบาลีว่า สากัจฉา แปลตามศัพท์ว่า การพูดด้วยดี หมายถึง การสนทนา การพูดคุย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 บอกไว้ว่า “ธรรมสากัจฉา : (คำนาม) การสนทนาธรรม” ขยายความก็หมายถึง การสนทนา อภิปราย หรือซักถามเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมะ เพื่อขจัดกิเลส ไม่ใช่การพูดคุยเรื่องโลกๆ (อามิสสากัจฉา) โดยเน้นการพูดคุยที่ "ประกอบด้วยปัญญา ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งประโยชน์ นำไปสู่ความหลุดพ้น" ปรากฏในมงคลสูตรข้อที่ 30 ที่กล่าวว่า “กาเลน ธมมสากัจฉา แปลว่า การสนทนาธรรมตามกาลอันเป็นมงคลอย่างยิ่ง “ลักษณะสำคัญเป็นการพูดคุยอย่างมีหลักการ ไม่ใช่วาตะเพื่อเอาชนะ แต่เพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้งร่วมกัน ธรรมสากัจฉา ถือเป็นกลไกหลักในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ใช้สำหรับการกำหนดพระวินัยและ

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai Journal Citation Index Centre

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

ลักษณะต่าง ๆ มาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน แม้ภายหลังการปรินิพพาน กระบวนการนี้ยังคงเป็นหัวใจสำคัญในการสังคายนา เพื่อตรวจสอบและชำระพระไตรปิฎกให้บริสุทธิ์ ในสังคมไทย ธรรมสภาจฉา ได้รับการสืบทอดผ่านรูปแบบทางวัฒนธรรม เช่น การเทศน์ปฐกวิสัชนา หรือการเทศน์แจ่ง ซึ่งมีได้จำกัดเพียงการแสดงธรรมบนธรรมาสน์ แต่เน้น การสื่อสารสองทาง ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน หรือระหว่างกลุ่มผู้แสวงหาความรู้ด้วยตนเองตามคำนิยามของ (ดร.วิทยา ทองดี, 256: 1) วิธีการสอนในรูปแบบนี้คือการ สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการอภิปรายปัญหาโดยใช้เหตุผลเป็นฐาน เพื่อฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักการคิดวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ จัดเป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและมีความทันสมัยอยู่เสมอ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้บ่อยที่สุดในการเผยแผ่ธรรม โดยเน้นการแสวงหาคำตอบร่วมกันผ่านการวิเคราะห์ คัดค้าน หรือสนับสนุนจนได้ข้อสรุปที่ชัดเจน กระบวนการปฐกวิสัชนาและการอภิปรายเชิงวิชาการเช่นนี้ ช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้งและได้รับการฝึกฝนอย่างเป็นรูปธรรม ธรรมสภาจฉาจึงเปรียบเสมือน หัวใจสำคัญ ที่ช่วยรักษาความคงอยู่ของพุทธธรรมและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน อีกทั้งยังเป็นวิถีแห่งการพัฒนาสติปัญญาที่มุ่งไปสู่ความหลุดพ้นและการเป็นผู้รู้แจ้งอย่างแท้จริงในสังคม

ความเป็นมาและความสำคัญของธรรมสภาจฉา

ธรรมสภาจฉา ซึ่งแปลว่า การสนทนาธรรม การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องธรรมะ เป็นมากกว่าการถามตอบปัญหา แต่เป็นพุทธศิลป์การสื่อสารและวิถีแห่งการถ่ายทอดธรรมอย่างมีกลยุทธ์ หนึ่งในความอัจฉริยของพระพุทธองค์คือ การที่ผู้ฟังทุกคนต่างรู้สึกสะอิดสะอื้นใจว่าพระองค์กำลังสนทนากับตนโดยเฉพาะ ซึ่งสร้างแรงศรัทธาอย่างเปี่ยมล้น ในด้านการปฏิสนธิธรรม พระองค์ทรงพบกับผู้ถามหลากหลายรูปแบบ ทั้งผู้ที่แสวงหาความรู้จริง ผู้ที่ถามเพื่อเทียบเคียงกับลัทธิอื่น หรือแม้แต่ผู้ที่ตั้งใจมาท้าทายเพื่อสร้างความอับอาย ซึ่งพุทธวิธีในการตอบนั้นจะทรง พิจารณาจากลักษณะของปัญหาและบริบทของสถานการณ์เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เหมาะสมที่สุด สำหรับการเผยแผ่ธรรม พระองค์ทรงยึดหลักการ สอนตามลำดับจากเรื่องง่ายไปหายาก โดยเริ่มจากสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจนไปสู่สภาวะธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง เพื่อโน้มน้าวใจให้เกิดความเลื่อมใสและเตรียมจิตใจให้ละเอียดอ่อนพร้อมรับหลักธรรมที่สูงขึ้น กระบวนการนี้คือหลัก อนุปพพิทตา (พระครูปริยัติสันติธรรม, 2562) ที่เน้นความสอดคล้องกับระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งเหล่าสาวกในรุ่นต่อมาได้ยึดถือแนวทางนี้ผ่านพุทธลีลา 4 ประการ คือ สันทิสสนา (อธิบายให้กระจ่างชัด) สมาทปนา (ชี้ชวนให้ลงมือปฏิบัติ) สมุตเตสนา (ปลุกใจให้แก้อุปสรรค) และสัมปหังสนา (สร้างความเข้มแข็งขึ้นเบิกบานใจ) (สมนึก บ่อชน, 2562: 13) การอธิบายรูปแบบการแสดงธรรมหรือพุทธลีลาในการสอนนั้นได้อธิบาย ดังนี้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2566) รูปแบบการแสดงธรรมมีพุทธลีลาทั้งสี่ด้าน ได้แก่

1. ด้านสันทิสสนา (การอธิบายชัดเจนแจ่มแจ้ง) หมายถึง การสนับสนุนให้พระสงฆ์พัฒนาทักษะการแสดงธรรมให้มีความกระจ่าง ถือเป็นสิ่งสำคัญ โดยต้องเน้นกระบวนการอธิบายที่ละเอียด มีการจำแนกแยกแยะและให้เหตุผลอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ฟังสามารถรับรู้และเข้าใจเนื้อหาได้อย่างทะลุปรุโปร่ง การถ่ายทอดที่มี

ประสิทธิภาพเช่นนี้จะสร้างความประทับใจและความมั่นใจให้กับพุทธศาสนิกชนว่าผู้สอนมีความเชี่ยวชาญในหลักธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิด ความเคารพและความศรัทธา ต่อตัวผู้สอน แนวทางการสอนดังกล่าวมีต้นแบบมาจากพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรมจนเห็นภาพพจน์ชัดเจนเป็นรูปธรรม จนได้รับคำยกย่องว่ามีความแจ่มแจ้งอย่างยิ่ง เปรียบเสมือนการหยายของที่คว่ำ การเปิดสิ่งที่ปิดอยู่ การจุดไฟในที่มืด หรือการชี้ทางให้คนหลงทาง ทำยที่สุดแล้ว การใช้กลวิธีที่แยบคายในการสื่อสารและอธิบายความหมายจะส่งผลให้การเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จ ได้อย่างง่ายดายและมีประสิทธิภาพ

2. ด้านสมาทปนา (การอธิบายให้เข้าใจจงใจ) หมายถึง การส่งเสริมให้พระสงฆ์เทศน์โจทยได้อย่างจงใจ พุดชักชวนให้โยกจะนำไปปฏิบัติตามคำสอนนั้น คือสิ่งใดควรปฏิบัติก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า

3. ด้านสมุตเตขนา (การทำให้เกิดความกลัวกลัว) หมายถึง การส่งเสริมให้พระสงฆ์เทศน์โจทยได้อย่างกลัวกลัว มีวิธีการพูดที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจอาจหาญ แก้วกลัวกลัวในการทำกรรมดี

4. ด้านสัมปหังสนา (การทำให้เกิดความรำเริง) หมายถึง การเทศน์ขโลมใจให้ผู้ฟังสดชื่นรำเริง แซ่มชื่น ซึ่งในบางเหตุการณ์พระพุทธองค์ทรงรอกอยให้อินทรีย์ของพระสาวกบางท่านแก่กล้าพอเสียก่อนแล้วจึงทรงแสดงธรรมภายหลัง ทรงรอกอยความพร้อมเต็มบริบูรณ์ เช่น ดังเช่น ที่ทรงรอกอยอินทรีย์ของพระวักลีเป็นเวลาหลายเดือนเพียงเพื่อจะตรัสพระวาจาว่า “ดูก่อนวักลี จะประโยชน์อะไรด้วยร่างกายที่เปื่อยเน่าซึ่งเธอตามดูอยู่วักลี! ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” (ส.ข. (ไทย) 17/147/216) เป็นต้น ยามที่เกิดอิทธิพลหรือความวุ่นวายในหมู่พระสาวก พระบรมศาสดาทรงพิจารณาสาเหตุของปัญหาเพื่อวางกฎเกณฑ์อันเป็นบรรทัดฐาน เมื่อมีการแจ้งเหตุแห่งความผิดพลาด พระพุทธองค์จะโปรดให้เรียกประชุมสงฆ์เพื่อไต่สวนหาความสัตย์จริง พร้อมทั้งทรงชี้แจงโทษของการกระทำผิดและอานิสงส์ของการประพฤติที่ถูกต้อง ทรงประทานพระธรรมเทศนาที่สอดคล้องกับกรณีนั้นๆ ก่อนจะบัญญัติสิกขาบทโดยระบุดุประสงฆ์ให้ชัดเจน ภายใต้ความเห็นชอบและมติที่เป็นเอกฉันท์ท่ามกลางพุทธบริษัท กระบวนการนี้แสดงให้เห็นถึงการนำหลัก "ธรรมสากัจฉา" มาใช้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในการวินิจฉัยพระธรรมวินัยและการสอนธรรม พระองค์มิได้ทรงใช้อำนาจส่วนพระองค์ในการตัดสิน แต่ทรงให้ความสำคัญกับการรับฟังเหตุผลและการหาข้อยุติผ่านความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปแล้วพุทธวิธีการสอนหรือการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าสามารถแบ่งได้ เป็น 4 วิธี ดังนี้ (พระมหาสมชาย แก่นจันทร์, 2559)

1. การสอนแบบสากัจฉา คือ การสอนด้วยวิธีการถามคู่สนทนา เพื่อนำให้เกิดความเข้าใจหลักธรรมอันจะนำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา วิธีการสอนแบบนี้ เห็นได้จากที่พระองค์ใช้โปรดบุคคลในกลุ่มที่มีจำนวนจำกัดสามารถโต้ตอบกันได้ มีการถามรายละเอียดได้มากกว่าแบบทั่วไป และด้วยบุคคลที่มีจำกัดทำให้เมื่อแสดงธรรมจบ จะมีผู้ฟังที่สามารถได้รับคุณวิเศษจากการฟังโดยวิธีนี้

2. การสอนแบบบรรยาย การสอนแบบนี้จะใช้ในการประชุมใหญ่ เช่น การแสดงธรรมประจำวันซึ่งมีประชาชนและพระสาวกจำนวนมากเข้าร่วมรับฟัง ซึ่งมีทั้งการแสดงธรรมแบบยาว และสั้นตามสถานการณ์ เช่น ในพรหมชาลสูตร พระองค์ทรงบรรยายเนื้อหาเกี่ยวกับศีลระดับต่าง ๆ เป็นต้น

3. การสอนแบบตอบปัญหา สอนให้ผู้เรียนหรือผู้ฟังพิจารณาปัญหา ในลักษณะของปัญหา และให้วิธีตอบที่เหมาะสม โดยตอบลึกต้นไม่เหมือนกันในปัญหาเดียวกัน โดยดูจากภูมิของผู้ฟังธรรม เป็นสำคัญ

4. การสอนแบบวางข้อบังคับ เป็นการสอบแบบกำหนดกฎเกณฑ์ลงไป วางข้อบังคับ ระเบียบให้ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยของหมู่คณะ ดังเช่น พระพุทธองค์ได้ตรัสก่อนที่จะเสด็จปรินิพพานว่า ธรรมและวินัยที่เราแสดงดีแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายหลังจากเราปรินิพพานไปแล้ว จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เราจะเห็นว่า ธรรมสากัจฉา เป็นหนึ่งในพุทธวิธีการสอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการ การสืบต่อพระพุทธศาสนา ตัวอย่างธรรมสากัจฉา ที่เด่นชัดของพระสาวกที่เป็นกำลังในการสืบทอดพระศาสนา ได้แก่ พระมหากัสสปเถระ ซึ่งมีบทบาทในการประกาศพระศาสนาโดยการสนทนาธรรม ตอบปัญหากับพระสาวกรูปอื่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) สนทนาธรรมเรื่องผู้ทำให้ปางาม พระมหากัสสปเถระ สนทนากับพระสารีบุตรเถระ ณ ป่าโคสิณคสาละวัน อันเป็นที่รื่นรมย์ โดยท่านกล่าวว่าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ (1) ตนเองอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร (2) ตนเองเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร (3) ตนเองถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2) สนทนาธรรมเรื่องผู้ไม่สะดุ้งกลัวต่อความชั่วกับพระสารีบุตรพระมหากัสสปะ กล่าวว่าท่านผู้มีอายุ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ไม่ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่าบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแก่เราพึงเป็นไปเพื่อความพินาศเมื่อดับพึงเป็นไปเพื่อความพินาศภิกษุชื่อว่าไม่มีความสะดุ้งกลัวเป็นอย่างนี้ ภิกษุเป็นผู้ไม่มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ไม่มีความสะดุ้งกลัว เป็นผู้ไม่ควรเพื่อตรัสรู้ ไม่ควรเพื่อนิพพาน ไม่ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม

3) สนทนาเรื่องสัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิดอีก พระมหากัสสปเถระกับพระสารีบุตรเถระที่ถามปัญหาว่า การที่สัตว์หลังจากตายแล้วไปเกิดอีกหรือไม่เพราะเหตุใด พระผู้พระภาคจึงมิได้ทรงพยากรณ์ไว้ พระมหากัสสปเถระตอบว่า ปัญหานี้ พระองค์มิได้ทรงพยากรณ์ไว้ เพราะไม่มีประโยชน์ ไม่มีเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับกิเลส เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อความรู้ยิ่งเพื่อการตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

4) สนทนาธรรมเรื่องเหตุเสื่อมจากพระศาสนากับพระผู้มีพระภาคเจ้า

5) สนทนาธรรมเรื่องโพชฌงค์ 7 กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ขณะที่พระมหากัสสปเถระอาพาธไม่สบายอยู่ที่ปิปผลิคูหา โดยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กัสสปะ โพชฌงค์ 7 ประการนี้เรากล่าวไว้ชอบแล้ว ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

6) แสดงธรรมเรื่องการพยากรณ์พระอรหันต์ผลแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะที่ท่านพักอยู่ที่เวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ท่านกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่าผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมพยากรณ์อรหันต์ผลว่า เรารู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

บทบาทของ พระมหากัสสปเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความโดดเด่นอย่างมาก โดยท่านได้ดำเนินตามรอยพระพุทธองค์ด้วยการใช้กระบวนการ “ธรรมสาส์กัจฉา” (การสนทนาธรรม) เพื่อให้การถ่ายทอดหลักธรรมประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ในช่วงก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน แม้ท่านจะใช้การสนทนาธรรมอยู่บ้าง แต่จุดเน้นหลักของท่านคือ การปฏิบัติตนให้เห็นเป็นแบบอย่าง มากกว่าการเทศนาเพียงอย่างเดียว ท่านจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความเป็นเลิศในด้าน การถือธุดงค์เป็นวัตร (วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 2568) ซึ่งการปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดนี้ถือเป็นการประกาศศาสนาผ่านการกระทำเพื่อให้พระสงฆ์สาวกผู้อื่น ๆ ได้ยึดถือเป็นแบบแผน ภายหลังการพุทธปรินิพพาน พระมหากัสสปเถระได้ก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะ ประธานในการทำสังคายนา โดยท่านได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการปุจฉาและวิสัชนา (การถามและตอบ) เพื่อจัดระเบียบพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจนและเป็นระบบ กระบวนการธรรมสาส์กัจฉาในช่วงเวลานี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการสนทนาทั่วไป แต่กลายเป็นเครื่องมือหลัก ในการทบทวนและตรวจสอบความถูกต้องของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นทางการ

ในกระบวนการนี้ จะมีการตั้งคำถามไปยังพระเถระผู้มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้าน และคำตอบที่ได้รับจะถูกนำมา สวดสาธยายเพื่อจดจำร่วมกัน โดยมีที่ประชุมสงฆ์เป็นผู้ให้การรับรองความถูกต้อง ที่สำคัญคือ พระมหากัสสปเถระยังคงยึดมั่นในการ รักษาพระธรรมวินัยดั้งเดิมไว้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการบัญญัติสิ่งใหม่เพิ่มหรือตัดทอนเนื้อหาเดิมออก ซึ่งถือเป็นวิธีการสืบทอดและปกป้องพระพุทธศาสนาที่เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมและมั่นคงที่สุด

บทบาทธรรมสาส์กัจฉาในพระไตรปิฎก

1. ด้านพระวินัยปิฎก ในสมัยพุทธกาล การที่จะบัญญัติสิกขาบทใดขึ้นมา ต้องมีเหตุผลที่ชัดเจนที่เกิดขึ้นก่อนเสมอ พระพุทธองค์จะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทใดๆ ขึ้นมาล่วงหน้า ดังปรากฏในภิกขุวิภังค์ ที่พระสารีบุตรได้กราบทูลขอบัญญัติสิกขาบท โดยยกเหตุผลเพื่อควมมีเสถียรภาพของพระพุทธศาสนา แต่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธข้อกราบทูลดังกล่าว เพราะยังไม่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น จะไม่ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า แล้วทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง (วิ.มทา.(ไทย) 1/21/13) เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า กระบวนการบัญญัติสิกขาบทนั้น มาจากการที่มีผู้ติเตียนพฤติกรรมของภิกษุ และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ ก็จะไปโปรดให้ประชุมสงฆ์ เพื่อสอบสวน แล้วจึงตรัสถึงโทษ และชี้แจงธรรมีกถา สมควรแก่กรรมและยกสิกขาบทขึ้นแสดง (วิ.มทา.(ไทย) 1/84/74) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยการบัญญัติพระวินัยนั้น ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม ดังนี้

ประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม 1) เพื่อยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์ ซึ่งได้ทรงชี้แจงให้มองเห็นคุณ โทษ แห่งความประพฤตินั้น ๆ ชัดเจนแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้โดยความเห็นร่วมกัน 2) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

ประโยชน์แก่บุคคล 1) เพื่อช่มบุคคลผู้เกื้อยาก คือ เพื่อกำราบคนผู้ด้าน ประพฤติทราม 2) เพื่อความผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลงาม

ประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ แก่ชีวิต ทั้งกายและใจ 1) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน คือ เพื่อระงับปิดทางแห่งความเสื่อม ความทุกข์ ความเดือดร้อน ที่จะมีในปัจจุบัน 2) เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต คือ เพื่อแก้ไขมิให้เกิดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อน ที่จะมีมาในภายหน้าหรือภพหน้า

ประโยชน์แก่พระศาสนา 1) เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม 2) เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ ทำให้มีบทบาทบัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบหมวดหมู่ สนับสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2557)

พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้มีการ ประชุมและกล่าวธรรม ฟังธรรม สมาทานอุโบสถของคฤหัสถ์และการลงอุโบสถของพระภิกษุ (การฟังพระปาติโมกข์) ในวันพระจันทร์เพ็ญ และ วันพระจันทร์ดับ ตามคำทูลขอของพระเจ้าพิมพิสาร (วิ.ม.(ไทย) 4/132/242) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนั้นยังทรงมีพุทธานุญาตให้ทำอุโบสถเป็นวาระพิเศษ ในคราวที่ภิกษุแตกสามัคคีกัน แล้วกลับเข้ามาปรองดองกันได้อีก เช่นกรณีภิกษุชาวเมืองโกสัมพี เป็นต้น (วิ.ม.(ไทย) 5/451-457/353-363) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพื่อเป็นการสมานสามัคคีของภิกษุ เรียกว่า “สามัคคีอุโบสถ” การทำอุโบสถของภิกษุนี้ จัดเป็นรูปแบบ ธรรมสากัจฉา เนื่องจากการประชุมของสงฆ์โดยพร้อมเพรียงกันอย่างสม่ำเสมอทุกปีๆ โดยนำสิกขาบทที่ทรงบัญญัติขึ้นเป็นปาติโมกข์ทศ ซึ่งจะเป็นการสอบทานพระวินัย เพื่อให้ภิกษุได้สอบถามถึงอาบัติกันและกัน หากภิกษุใดระลึกได้ ก็แสดงอาบัติ หากไม่ยอมเปิดเผยอาบัติของตนก็จะต้องอาบัติเนื่องด้วยสัมปชานมุสาวาท (วิ.ม.หา.(ไทย) 2/2-3/186-187, วิ.ม.หา.(ไทย) 4/133-135/200-210) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้มีการทำสังฆกรรม (การประชุมสงฆ์) และ มีคำสวดที่ใช้ในการทำสังฆกรรม (พระธรรมกิตติวงศ์, 2548) ประกอบด้วย 1) ญัตติ คำเผด็จสงฆ์ คือ การประกาศให้สงฆ์ทราบว่าจะต่อไปนี้จะทำอะไร เรื่องอะไร เป็นต้น 2) อนุสาวนา คือ คำประกาศขอปรึกษาและขอมติหรือ ขออนุมัติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อันหมายถึง คำสวดหาหรือขอข้อตกลงว่า กรรมที่ทำนั้น เห็นสมควรหรือไม่ จะมีใครคัดค้านหรือไม่ ถ้ามีก็ต้องคัดค้านขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ แต่ถ้าตกลงให้ทำกรรมนั้นได้ ก็ให้นิ่งเฉยอยู่

สำหรับเรื่องที่นำเข้าพิจารณาในที่ประชุมสงฆ์นั้น มีดังนี้ 1) อปโลกธรรม กรรมที่ทำด้วยการบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ การปรึกษาหารือ ไม่ต้องตั้งญัตติและสวดอนุสาวนา 2) ญัตติกรรม กรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติ คือ คำประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจของสงฆ์ร่วมกัน การประชุมที่มีการสวดตั้งเรื่องที่จะประชุม ไม่ต้องสวดอนุสาวนา 3) ญัตติหุติกรรม กรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติแล้ว สวดอนุสาวนาคนเดียว 4) ญัตติจตุตถกรรม กรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติแล้ว สวดอนุสาวนา 3 คน (วิ.ม.(ไทย) 5/474/368-360) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะเห็นได้ว่าในรูปแบบเชิงโครงสร้างแล้วพระพุทธองค์ทรงบัญญัติอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุได้มีการประชุม ปรึกษาหารือกัน และร่วมลงมติร่วมกัน นอกจากนี้ในแง่บทบาทที่เป็นแหล่งของการสนทนาหาความรู้ ติความ อภิปราย ระดมความคิดเห็นต่าง ๆ ในบทบัญญัติแห่งภิกขุณีวินัย ฆัตตุปาหนวรรค สิกขาบทที่ 12 ว่า “ภิกขุณี ผู้ถามปัญหาเกี่ยวกับภิกษุ ขอโอกาสอันใดต้องถามอันนั้น ถ้าขอโอกาสถามพระสูตรแล้ว กลับไปถามพระวินัยก็ดี ถามพระอภิธรรมก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ขอโอกาสถามพระวินัยกลับไปถามพระสูตรหรือพระ

อธิธรรม ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ขอโอกาสถามพระอธิธรรม กลับไปถามพระสูตรหรือพระวินัยต้องอาบัติปาจิตตีย์” (วิ.ภิกขุณี. (ไทย) 3/1210/360-361) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ทั้งนี้ก็เพราะจะได้เป็นข้อปฏิบัติในการตั้งประเด็นคำถามให้ถูกต้อง ตามความรู้ ความถนัดของภิกษุตอบ ปัญหา และยังประโยชน์เพื่อความเลื่อมใสในกายภาคหน้าของภิกษุณีบริษัท เป็นต้น นอกจากนี้ก็นำหลักธรรม สากัจฉา มีใช้ในกระบวนการทางวินัยกรรม ที่จะดำเนินการระดับหมู่คณะ (สังฆกรรม) เพื่อประกาศให้รับทราบ ถ้ามองความเห็น ข้อตกลงกันตามสมควรแก่ความหนักเบาแต่ละกรณี เป็นต้น

2. ด้านพระสูตรต้นตอปัญหา ธรรมสากัจฉาในพระสูตรต้นตอปัญหา นั้นได้รับการยอมรับว่า เป็นมงคลสูงสุด ประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนให้ภิกษุทั้งหลายทำธรรมสากัจฉาอย่างสม่ำเสมอเพราะเป็นแนวทาง สำคัญประการหนึ่งที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายหลักทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ความสิ้นอาสวะได้ตามลำดับ (องจตุกก.(ไทย) 21/147/211) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในมงคลสูตรพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ ธรรมสากัจฉาเป็นมงคลอันสูงสุด ” (ขุ.ขุ.(ไทย) 25/10/8) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยมี อรรถาธิบายว่า “ เพราะเป็นเหตุแห่งคุณทั้งหลายมีความฉลาดในอาคม คือ นิกายทั้ง 5 เป็นต้น “ (ขุ.ขุ.(ไทย) 1/207) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วนพระพุทธดำรัสที่ตรัสรับรอง ปรากฏในปาสราสิสูตร ตอนหนึ่งว่า “ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า ภิกษุสนทนากันจบแล้วจึงเสด็จเข้าไปนั้นและตรัสถามเรื่องราวที่ สนทนา หลังทรงทราบจึงมีพระพุทธดำรัสสนับสนุนว่า ภิกษุผู้ออกบวชด้วยศรัทธา นั่งสนทนาธรรมมีกถากันเป็น ความประพาสดีสมควร และเมื่อภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกัน ควรทำกิจ 2 อย่าง คือ ธรรมสากัจฉา หรือนั่งนั่งแบบ พระอริยะ ” (ม.ม.(ไทย) 12/273/205-206) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระผู้มีพระภาคจะทรงตรัสเรื่องที่ควรสนทนาระหว่างภิกษุในบริบทต่าง ๆ เช่น ตรัสโดยตรง ปรากฏใน ตีรจนาจนถาสสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามการพูดคุยเรื่องราวเป็นตีรจนาจนถา (ที.สี.อ.(บาลี) 17/84) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในหมู่ภิกษุแนะนำให้ภิกษุพูดคุยเรื่องราวปรารภอริยสัจ (ส.ม.(ไทย) 10/1080-500) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในกถาวัตถุสูตร ทรงตรัสแนะนำเรื่องสำหรับพูดคุยในหมู่ภิกษุ คือ 1) ถ้อยคำที่ชักนำไปปรารภน้อย 2) ถ้อยคำที่ชักนำไปมีความสันโดษ 3) ถ้อยคำที่ชักนำไปมีความสังัดกายและ ใจ 4) ถ้อยคำที่ชักนำไปไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ 5) ถ้อยคำที่ชักนำไปมุ่งเน้นทำความเพียร 6) ถ้อยคำที่ชักนำไปให้อยู่ ในศีล 7) ถ้อยคำที่ชักนำไปทำจิตใจให้ตรงมั่น 8) ถ้อยคำที่ชักนำไปเกิดปัญญา 9) ถ้อยคำที่ชักนำไปทำใจพ้นจาก กิเลสและความทุกข์ 10) ถ้อยคำที่ชักนำไปสนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและ ความทุกข์ (องทสก. (ไทย) 24/60/138) ธรรมสากัจฉาในฐานะมูลรากของพระสูตร คือ เป็นต้นธารแห่งสูตร ทั้งหลาย มูลเหตุแห่งพระสูตร มี 4 ประการ คือ 1) เกิดเพราะอหิชาตัณหาของตนเอง เช่น ในทวยตานุปัสสนาสูตร พระผู้มีพระภาคทรงทำการอนุเคราะห์ภิกษุบริษัท โดยทรงตั้งคำถามต่อภิกษุซึ่งนั่งประชุมกันในที่นั้นว่า “หากถูก ถามว่า การฟังอริยธรรมมีประโยชน์อะไร ควรตอบว่า มีประโยชน์ให้รู้จักธรรมแยกออกเป็น 2 คู่ ตามความเป็น จจริง (ขุ.สุ.(ไทย) 25/720/672) 2) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เกิดเพราะอหิชาตัณหาของผู้อื่น เช่น ในเมตตสูตร ตรัสถึงภิกษุผู้บำเพ็ญสมณธรรมในป่าว่า ผู้มุ่งหวังบรรลุสันตพท ควรทำกรณียกิจเป็นผู้อาจหาญ ชื่อตรง เครื่องครัด วาง่าย อ่อนโยนไม่เย่อหยิ่ง ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิณน้อย (ขุ.ขุ.อ.(บาลี) 0/216)

เป็นต้น 3) เกิดเพราะเกิดเรื่องขึ้น เช่น ในอุคคสูตร ทรงยกย่องอุคคหบดีเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมนำอัศจรรย์ 8 ประการ ในภิกขุบริษัท (อง.อภ. (ไทย) 23 /21/257-250) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 4) เกิดเพราะอำนาจแห่งคำถาม เช่น ในวัมมิกสูตร แสดงเรื่องเทวดาผูกปริศนาปัญหาถามต่อท่านกุมารกัสสปะ เพื่อให้ไปทูลถามต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า (ม.ม. (บาลี) 12/201/100-200) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะพบว่าธรรมสากัจฉาเป็นต้นธารแห่งพระสูตร รวบรวมคำอธิบายพระสูตรต่าง ๆ ในรูปแบบมุขปาฐะ ในสมัยพุทธกาลเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันของหมู่สงฆ์ ทั้งนี้เพื่อให้ภิกษุมีปฏิสัมพันธ์ มีการสื่อสารกันทั้งผู้สื่อสารและผู้รับสาร ในทุกระดับชั้น การดูแลเอื้อเฟื้อกันโดยธรรม เป็นต้น

ธรรมสากัจฉา: พลวัตแห่งการสืบทอดพุทธธรรมและการพัฒนาภูมิปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสำคัญของ “ธรรมสากัจฉา” หรือการสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นในฐานะกลไกหลักเพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของหลักธรรม ตั้งแต่การทำสังคายนาครั้งแรกหลังพุทธกาล โดยพระมหากัสสปะและคณะสงฆ์ได้ลงมติร่วมกันที่จะรักษาพระธรรมวินัยเดิมไว้ทั้งหมดโดยไม่ตัดทอนหรือเพิ่มเติม แม้จะมีความเห็นต่างจากพระปุราณหรือประเด็นเรื่องการถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ตาม กระบวนการนี้ถือเป็นต้นแบบของการสืบทอดพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เน้นการรักษาคำสอนดั้งเดิมผ่านความเห็นพ้องของหมู่คณะ ในปัจจุบันธรรมสากัจฉายังคงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยปรับใช้หลักธรรมให้เข้ากับยุคสมัยในพื้นที่สาธารณะและโลกออนไลน์ ธรรมสากัจฉา จึงเปรียบเสมือนพลวัตที่ขับเคลื่อนการสืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ธรรมสากัจฉา ในฐานะเป็นองค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงจากอดีตกับปัจจุบันที่ทันสมัย

สมัยพุทธกาล การประกาศพุทธพจน์หรือการเผยแผ่หลักคำสอน พระพุทธเจ้าทรงจำแนกสภาวะของเวไนยสัตว์ผ่านอุปมาแห่งปทุมชาติ 4 ประเภท ได้แก่ บัวจมน้ำ บัวปรึมน้ำ และบัวพ้นน้ำ โดยในชั้นอรรถกถาได้ระบุถึงบัวประเภทที่ 4 คือ บัวที่มีโรคซึ่งจมปลักลึกเป็นเหยื่อแก่ปลาและเต่า ซึ่งมีได้ปรากฏในพระบาลี จากนั้นทรงจัดแบ่งระดับสติปัญญาบุคคลเป็น 4 จำพวก คือ (1) อุคฆฏิตัญญู (2) วิปจิตัญญู (3) เนยยะ และ (4) ปทปรมะ โดยเปรียบอุคฆฏิตัญญูดั่งบัวพัวพันน้ำที่พร้อมคล้อยตามเมื่อได้รับแสงอุษาทันที เปรียบวิปจิตัญญูเหมือนบัวที่เสมอ น้ำซึ่งจะบานในวันถัดไป เปรียบเนยยะดั่งบัวใต้น้ำที่จมน้ำเพื่อบานในวันทีสาม ส่วนปทปรมะเปรียบเสมือนบัวพิการที่เป็นเพียงอาหารของสัตว์น้ำโดยไร้โอกาสผลิบาน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544: 9-10) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีกระบวนการ วิเคราะห์คุณสมบัติพื้นฐานของผู้เรียน เพื่อให้การสื่อสารธรรมสอดคล้องกับศักยภาพที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นการปลูกฝังเพื่อให้เกิดผลลัพธ์การเรียนรู้ตามลำดับ. ดังนั้น รูปแบบการถ่ายทอดสารจึงต้องมีความผันแปรตามความเหมาะสม โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่มีภูมิปัญญาเลิศล้ำ เปรียบเสมือนบัวพ้นน้ำ การใช้วิธีการที่ไม่ซับซ้อนก็เพียงพอที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับสูงสุด คือการ

เปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Mindset) ได้อย่างรวดเร็ว การใช้วิธี "ธรรมสากัจฉา" หรือกระบวนการสนทนา แลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็น จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ที่มีความพร้อมในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในพุทธกาล ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการโปรดชฎิล 3 พี่น้อง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติและหันมานับถือพระพุทธศาสนาพร้อมด้วยบริวารเป็นจำนวนมากมหาศาล

การธำรงพุทธธรรมในกาลก่อนอาศัยมุขปาฐะร่วมกับการจารึกไว้ในพระไตรปิฎก ทว่าปัจจุบัน นวัตกรรม การสื่อสารก้าวเข้ามาเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยกระจายหลักธรรมให้แก่ไพศาลและว่องไว โลกศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดมีความพลิกผันอย่างยิ่ง โดยมีเหตุจากความก้าวหน้าทางเทคนิคที่ก้าวกระโดดไปจากเดิม ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตผันแปรจนมุ่งเน้นเพียงวัตถุ จนส่วนรวมหลงลืมการขัดเกลาทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะปัญหาศีลธรรมที่ซับซ้อนซึ่งต้องอาศัยพุทธธรรมเพื่อวางทิศทางการยกระดับมโนธรรมอันดีงาม จนเกิดกระบวนทัศน์และแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสม ถูกต้อง สอดรับกับบริบทสังคมและวัฒนธรรม รูปแบบการเผยแผ่ต้องเป็นกระบวนการการถ่ายทอดในลักษณะ Active Learning รูปแบบการศึกษาเชิงรุกเน้นให้ผู้เข้ารับการพัฒนารู้ได้ฝึกปฏิบัติจริง โดยมุ่งเน้นการบ่มเพาะเชิงอ้อมมากกว่าการถ่ายทอดโดยตรง เพื่อให้หลักจริยธรรมแทรกซึมอยู่ในทุกขั้นตอนของกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพ สำหรับลำดับขั้นการเรียนรู้จากระดับง่ายไปสู่ความซับซ้อน 8 ประการ ประกอบด้วย 1. ทราบ 2. กระจ่าง 3. นำไปใช้ 4. จำแนก 5. ผสานรวม 6. ประเมินวิธีแสวงหาความรู้ของตน 7. ปรับปรุงแนวทางการเรียนรู้ และ 8. ระดับสูงสุดคือการปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือการปฏิรูปกระบวนทัศน์ ซึ่งเป็นผลผลิตของการเรียนรู้ที่พัฒนาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การศึกษาระดับสูงเช่นนี้เปรียบดั่งกลไกเข้าสู่พุทธธรรมและคุณความดี เนื่องจากจริยธรรมเป็นเรื่องที่มีความละเอียดซับซ้อน ซึ่งปัจจุบันผู้คนในไทยและทั่วโลกต่างกำลังแสวงหาความหมายของ "จริยธรรม" ที่ดูเหมือนว่าจะยังมองไม่เห็นความชัดเจนที่เป็นรูปธรรมในบริบทสังคมปัจจุบัน (วรภัทร์ ภูเจริญ, 2547) (สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ,2564) การพัฒนากระบวนการประกาศพุทธธรรมโดยพุทธบุคคลากรที่สอดคล้องกับวิถีเรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนสังคมไทยสู่การดำเนินชีวิตบนฐานพุทธธรรม สร้างพลเมืองให้มีปัญญาควบคู่จริยธรรมตามแนวทางพุทธศาสนา โดยอาศัยสารัตถะอันทรงคุณค่าจากองค์ความรู้ในพุทธศาสตร์เป็นแกนกลางสำคัญ การปรับเปลี่ยนนี้มุ่งเน้นการยกระดับผลลัพธ์การเรียนรู้จากการเพียงแค่ "รู้" ไปสู่การปรับเปลี่ยน "กระบวนทัศน์" หรือ Mindset ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาปัญญาตามที่ระบุไว้ในแหล่งข้อมูล การสร้างรูปแบบดังกล่าวจะช่วยให้จริยธรรมที่เคยถูกมองว่าเป็นเรื่องนามธรรมและซับซ้อน กลายเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ผ่านกระบวนการสอดแทรกคุณธรรมในทุกขั้นตอนของการเผยแผ่เชิงรุก การปรับเปลี่ยนนี้มุ่งเน้นการยกระดับผลลัพธ์การเรียนรู้จากการเพียงแค่ "รู้" ไปสู่การปรับเปลี่ยน "กระบวนทัศน์" หรือ Mindset ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาปัญญาตามที่ระบุไว้ในแหล่งข้อมูล การสร้างรูปแบบดังกล่าวจะช่วยให้จริยธรรมที่เคยถูกมองว่าเป็นเรื่องนามธรรมและซับซ้อน กลายเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ผ่านกระบวนการสอดแทรกคุณธรรมในทุกขั้นตอนของการเผยแผ่เชิงรุก ธรรมสากัจฉา หากมองในแง่ของการสื่อสาร ก็จัดเป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two – way Communication) เป็นการเปิดโอกาสให้มีการโต้ตอบหรือแสดงทัศนะที่ประกอบด้วยเหตุผล ปัญญา ของผู้สนทนาด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ ความศรัทธาอันเกิดจาก

การวิเคราะห์เหตุผลของผู้สนทนาหรือผู้รับสารเอง อันจะเป็นการสื่อสารที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน ภูมิปัญญาในพระพุทธศาสนาคือความเข้าใจในอริยสัจ 4 และกฎธรรมชาติดำเนินไปสู่การฟื้นฟูทุกข ในศตวรรษที่ 21 การพัฒนาภูมิปัญญาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการศึกษาพระธรรม แต่ยังรวมถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อเผชิญกับปัญหาและความท้าทายในชีวิตประจำวันการสื่อสารเรื่องของธรรมะหรือเรื่องราวทางพระพุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่ที่ยุคการแสดงความคิดเห็นเป็นอิสระ ไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบแนวคิดแบบคนรุ่นก่อนที่ผ่านมา 1. การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับชีวิต แนวคิด พุทธธรรม 4.0 สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการนำหลักอริยสัจ 4 มาปรับใช้กับปัญหาในยุคดิจิทัล เช่น การรู้เท่าทันสื่อและการจัดสรรเวลาในการใช้โซเชียลมีเดียอย่างสมดุล 2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักภาวา 4 (กาย ศีล จิต ปัญญา) ยังคงเป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างความเจริญงอกงามทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ 3. ภูมิปัญญาสาธารณะ พระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่ให้คำตอบในระดับปัจเจกบุคคล แต่ยังมีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาช้านาน ปัจจุบันนี้มีการผลักดันให้นำภูมิปัญญาทางศาสนา มาขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมในหลายด้าน เช่น สันติภาพ การดูแลสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจที่ยั่งยืน รวมถึงนำมาปรับใช้กับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ข้อมูลนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ พระสุทธิพงษ์ สุทธิวิโร (2561) เรื่องการใช้แนวทาง "ธรรมสัจจนา" เพื่อเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนศึกษานารีวิทยา กรุงเทพฯ โดยพบว่าวิธีสอนนี้ช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดแก้ปัญหา มีเหตุผล และเข้าถึงหลักธรรมผ่านการฝึกฝนอย่างจริงจัง หากศึกษาในพระไตรปิฎกจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงนิยมใช้วิธีนี้ เนื่องจากเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้แสดงความคิดเห็น สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนานจนไม่รู้สีกว่ากำลังถูกสอน แต่กลับรู้สึกเหมือนได้สนทนาปราศรัยกับพระองค์อย่างใกล้ชิด จึงถือได้ว่าธรรมสัจจนา เป็นกระบวนการที่มีพลังในการสืบทอดพุทธธรรมและพัฒนาภูมิปัญญาในสายพุทธศาสนาเถรวาทให้ก้าวหน้าต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

สรุป

เนื้อหาดังกล่าวมาชี้ให้เห็นความสำคัญของ “ธรรมสากัจฉา” หรือการสนทนาแลกเปลี่ยนธรรมในฐานะกลไกหลักเพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาเถรวาทให้คงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21 วิธีการนี้เป็นมรดกทางปัญญาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เพื่ออบรมสั่งสอนผู้คนทุกชนชั้น และเป็นเครื่องมือสำคัญในการ “สังคายนาพระธรรมวินัย” มาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้เหตุผลและปัญญาผ่านการสนทนาไม่เพียงแต่ช่วยรักษาแก่นแท้ของคำสอนพระพุทธศาสนาเอาไว้เท่านั้น แต่ยังสามารถปรับใช้อย่างสร้างสรรค์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่และระบบการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อรักษา “คุณค่าอันเป็นสากล” ให้ยั่งยืนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงบูรณาการ

1. ยกระดับ “ธรรมสากัจฉา” สู่แพลตฟอร์มดิจิทัล ควรพัฒนาเวทีสนทนาธรรมในรูปแบบออนไลน์ เช่น ห้องสนทนาเชิงปัญญาหรือชุมชนการเรียนรู้ผ่านแอปพลิเคชัน เพื่อเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงและมีส่วนร่วมได้มากขึ้น โดยเน้นการถกเถียงเนื้อหาให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม
2. บูรณาการกับระบบการศึกษาเชิงวิพากษ์ สามารถนำแนวคิดธรรมสากัจฉาไปประยุกต์ใช้ในห้องเรียน โดยส่งเสริมการตั้งคำถาม การอภิปราย และการใช้เหตุผล มากกว่าการท่องจำเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการฟังอย่างลึกซึ้ง
3. สร้าง “ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางธรรม” (ควรสนับสนุนให้เกิดกลุ่มสนทนาธรรมทั้งในวัด มหาวิทยาลัย และสังคมออนไลน์ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนมุมมองอย่างต่อเนื่อง และสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ที่ไม่ยึดติดกับลำดับชั้น
4. พัฒนาองค์ความรู้ด้าน “ธรรมสื่อสาร” ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการสื่อสารธรรมะให้เหมาะสมกับบริบทสมัยใหม่ เช่น การใช้สื่อมัลติมีเดีย การเล่าเรื่อง (storytelling) หรือแม้แต่ AI เพื่อทำให้นิพจน์ธรรมะเข้าถึงง่ายและน่าสนใจโดยไม่บิดเบือนสาระสำคัญ
5. ใช้ธรรมสากัจฉาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาสังคม การสนทนาเชิงธรรมสามารถนำไปใช้เป็นกระบวนการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง หรือสร้างความเข้าใจในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยเน้นหลักเหตุผล ความเมตตา และการเคารพความเห็นต่าง

เอกสารอ้างอิง

- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิพิธธรรมาภรณ์ (บุญแทน ศรีทอง). (2556). *การประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดพิจิตร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิมลธรรมภาณ (มานพ ปาละพันธ์). (2568). บทบาทพระมหากัสสปเถระในการประกาศพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 7(1), มกราคม-กุมภาพันธ์.
- พระครูปลัดทินกร คงถาวร. (2565). ธุดงค์วัตร: แนวทางพัฒนาศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 27(1), 80-93.
- พิฑูร มลิวัลย์, และ ไสว มาลาทอง. (2553). *ประวัติพระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พระครูปริยัติ สันติธรร, พระครูปลัดสมหมาย อุตถสิทโธ, และ ไพฑูรย์ สวนมะไฟ. (2566). การส่งเสริมการเทศน์โจทยตามประเพณีอีสานของพระสงฆ์อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์*, 8(1), มกราคม-มิถุนายน.
- พระมหาสมชาย กลิ่นจันทร์. (2559). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนา: การพัฒนารูปแบบและวิธีการเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย*. ดุษฎีนิพนธ์, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระสุทธิพงษ์ สุทธิวิโส (วันทองกลาง). (2561). *การจัดการเรียนรู้โดยใช้ธรรมสัจจกถาเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนศึกษานารีวิทยาเขตบางบอน กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2566). *พุทธวิธีในการสอน* (พิมพ์ครั้งที่ 26). นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- วิทยา ทองดี, และ สุรพล พรหมกุล. (2561). *การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม*. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.